

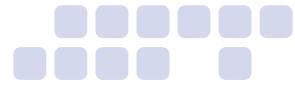
Het gebruik van gebedshuizen door migrantenkerken

Rapport nr. 663, november 2021

dr. Joris Kregting
Jorien Copier, MA

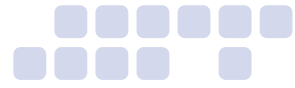
m.m.v. Madelon Grant en Gaetan Mbwete (SKIN)

Inhoudsopgave

1	Samenvatting en conclusie	5
1.1	Algemeen	5
1.2	Samenvattende per denominatie	8
2	Inleiding	11
2.1	Achtergrond en vraagstelling	11
2.2	Dataverzameling migrantenkerken	12
3	Resultaten	15
3.1	Huidige huisvesting migrantenkerken	15
3.2	Activiteiten gebedshuis	19
3.3	Aantal religieuze diensten en vieringen, en bezoekers	21
3.4	Ontwikkeling bezoekers religieuze diensten en vieringen	22
3.5	Toekomst gebedshuis	24
3.6	Voorwaarden aan een ander gebedshuis	26
4	Focusgroepen evangelische migrantenkerken	29

1 Samenvatting en conclusie

1.1 Algemeen

Dit onderzoek geeft een antwoord op de vraag hoe het huidige gebruik is van gebedshuizen door migrantenkerken, en wat hun eventuele ruimtevraag zou zijn voor de nabije toekomst. Met migrantenkerken bedoelen we gemeenschappen van katholieke, (oriëntaals- en oosters-) orthodoxe, evangelische en protestantse migranten.

De meeste migrantenkerken zijn tevreden over hun huidig gebedshuis en willen dit behouden, een kwart wil verhuizen. Veel migrantenkerken groeien dus wellicht neemt de behoefte aan een groter gebouw in de nabije toekomst toe, en dan dus ook het animo om te verhuizen. Een (leegkomende) bestaande kerk ligt dan voor de hand hoewel de kosten van zo'n gebouw draaglijk moeten zijn en het gebouw ook ruimte moet kunnen bieden aan andere activiteiten dan enkel religieuze diensten en vieringen. Hieronder meer in detail de belangrijkste samenvattende punten.

- 1) Hoe zijn migrantenkerken momenteel gehuisvest?
 - Ongeveer 90% van de migrantenkerken heeft een gebedshuis tot hun beschikking. Met uitzondering van de orthodoxe migrantenkerken is huur (veelal voor enkele uren per week) gebruikelijker dan eigen bezit. Hurende migrantenkerken zijn in het algemeen (heel) tevreden over de verhuurder; regelmatig is dit een christelijke autochtone geloofsgemeenschap. Het vinden van een passend gebedshuis wordt (in ieder geval door evangelische migrantenkerken) wel als moeizaam ervaren.
 - Als het gaat om de aard van het gebedshuis dan zien we enige verschillen tussen katholieke en orthodoxe gebedshuizen enerzijds en evangelische en protestantse gebedshuizen anderzijds. Katholieke en orthodoxe migrantenkerken huizen bijna allemaal in een kerk of kapel, evangelische en protestantse migrantenkerken vaker (respectievelijk 37% en 24%) in een niet-religieus gebouw zoals buurthuizen, scholen of kantoorgebouwen. Het gebedshuis van katholieke en orthodoxe migrantenkerken is hierdoor gemiddeld ouder en vaker een monument.
 - De meeste migrantenkerken zijn tevreden over hun gebedshuis voor wat betreft ligging, faciliteiten, uitstraling en onderhoudsstaat. Katholieke en orthodoxe migrantenkerken zijn iets positiever over hun gebedshuis dan evangelische en protestantse migrantenkerken, vooral als het gaat over de onderhoudsstaat.

Over de kosten die een gebedshuis met zich meebrengt zijn de meningen verdeeld: het merendeel (64%) van de katholieke migrantenkerken is tevreden, bij

orthodoxe migrantenkerken is dit een veel kleiner deel (28%), evangelische en protestantse migrantenkerken zitten hier tussenin.

- Ongeveer een vijfde van de migrantenkerken had de *afgelopen* jaren verhuisplannen. Bij evangelische migrantenkerken komen verhuizingen enerzijds door de snelle groei die zij vaak doormaken, anderzijds zijn verhuizingen ook regelmatig onvrijwillig (bijvoorbeeld door beëindiging van het huurcontract als gevolg van herbestemming van het gebouw).
- 2) Welke activiteiten vinden er in de gebedshuizen plaats en hoe geschikt is het gebouw voor deze activiteiten?
- Naast de religieuze diensten en vieringen, die in nagenoeg alle migrantenkerken worden gehouden, geeft ongeveer 70% van de migrantenkerken religieus onderwijs in het gebedshuis, ongeveer 60% houdt er informele activiteiten (bijv. lezingen) en ongeveer de helft maatschappelijke activiteiten (bijv. taalcursussen). Evangelische en protestantse migrantenkerken zijn actiever in het aanbieden van religieus onderwijs en organiseren van maatschappelijke activiteiten dan katholieke en orthodoxe migrantenkerken.
 - Ongeveer twee derde van de migrantenkerken vindt het gebedshuis zeer geschikt voor het houden van religieuze diensten en vieringen, en bijna twee derde vindt het zeer geschikt voor andere activiteiten. Slechts een enkele migrantenkerk vindt het gebedshuis ongeschikt. Overigens kunnen migrantenkerken die hun gebedshuis geschikt vinden voor de religieuze en andere activiteiten, nog steeds redenen hebben om het gebedshuis te verlaten, bijvoorbeeld omdat ze (bij huur) het gebouw maar beperkt tot hun beschikking hebben of moeten delen met anderen.
- 3) Hoeveel religieuze diensten en vieringen vinden er in de gebedshuizen plaats en hoeveel bezoekers trekken ze?
- De migrantenkerken houden gemiddeld ongeveer 2,5 diensten of vieringen per week, orthodoxe migrantenkerken iets vaker (ongeveer 3,5) dan evangelische en protestantse migrantenkerken (ongeveer 2). Per dienst of viering komen er gemiddeld ongeveer 50 bezoekers (met hierbinnen een grote variatie van een tiental tot enkele honderden).
- 4) Hoe zien migrantenkerken de ontwikkeling van deze bezoekers, recent en in de nabije toekomst?
- Een groot deel van de bezoekers is jong: ongeveer de helft is onder de 40 jaar. Evangelische migrantenkerken hebben de jongste leeftijdsverdeling: ongeveer 60% van de bezoekers is jonger dan 40 jaar. De leeftijdsverdeling van de bezoekers van migrantenkerken is iets jonger dan die van de kleine protestantse kerkgenootschappen (zoals de Gereformeerde Gemeenten en individuele evangelische gemeenten) en een stuk jonger dan die van de grote volkskerken (de Rooms-Katholieke Kerk en de Protestantse Kerk in Nederland).
 - Veel migrantenkerken zijn groeiend: de helft van de evangelische en protestantse migrantenkerken kende de afgelopen jaren een toename van het aantal bezoekers, bij orthodoxe migrantenkerken is dit zelfs twee derde. Katholieke

migrantenkerken kenden iets minder vaak groei (38%) en zijn in verhouding vaak stabiel gebleven (41%). Ook in de nabije toekomst verwachten de meeste migrantenkerken (66%) groei. Vooral evangelische migrantenkerken (84%) maar ook orthodoxe en protestantse migrantenkerken (respectievelijk 70% en 58%) verwachten vaak groei, katholieke migrantenkerken verwachten vaker een stabiel aantal (48%) dan groei (28%).

- 5) Welke behoefte volgt uit deze ontwikkeling met betrekking tot de toekomst van het gebedshuis?
- Een kwart van de migrantenkerken denkt aan verhuizing naar een ander gebedshuis. Bij de evangelische migrantenkerken is dit animo ongeveer 40%, bij de orthodoxe en protestantse migrantenkerken ongeveer 20% en bij katholieke migrantenkerken is dit slechts 5%. Behoefte aan een groter gebedshuis is de voornaamste reden om te verhuizen. Daarnaast is er bij evangelische migrantenkerken vaak de wens om meer uur per week gebruik te kunnen maken van het gebedshuis en daarbij minder afhankelijk te zijn van de eigenaar. Over het geheel gezien hecht het merendeel van de migrantenkerken aan behoud van het huidige gebedshuis (af en toe met structureel onderhoud).
 - Bijna de helft van de migrantenkerken wil zeker deelnemen aan een Kerkenvisie in hun burgerlijke gemeente, eveneens bijna de helft misschien. Een kleine groep (5%) wil dit niet, bij katholieke migrantenkerken is dit aandeel iets groter (17%).
- 6) Welke voorwaarden verbinden zij aan verhuizing naar een ander gebedshuis? Vragen hieromtrent zijn gesteld aan alle migrantenkerken met een gebedshuis of behoefte daaraan (wanneer er op dit moment geen verhuisbehoefte is dan hebben zij hun voorkeur aangegeven voor het geval die behoefte er wel komt).
- Katholieke en orthodoxe migrantenkerken hebben bij verhuizing een sterke voorkeur voor een bestaande kerk boven nieuwbouw (respectievelijk 80% en 67%), evangelische migrantenkerken prefereren even vaak nieuwbouw als een bestaande kerk, protestantse migrantenkerken zitten hier tussenin.
 - Orthodoxe en evangelische migrantenkerken verhuizen het liefst naar een gebedshuis dat in hun bezit komt (respectievelijk 79% en 69% heeft deze voorkeur), katholieke migrantenkerken prefereren huur (81%) en protestantse migrantenkerken hebben geen duidelijke voorkeur. Voor evangelische migrantenkerken is de (volledige) beschikbaarheid van een potentieel gebedshuis belangrijker dan het soort gebouw of de aard van het bezit (huur of koop).
 - Geen achterstallig onderhoud en een gebedshuis met een specifiek christelijk karakter zijn voor ongeveer de helft van de migrantenkerken heel belangrijke voorwaarden die aan het gebedshuis worden gesteld (waar men naartoe zou verhuizen), ligging in de nabije omgeving is voor bijna 40% van de migrantenkerken belangrijk. Katholieke en orthodoxe migrantenkerken vinden het specifiek christelijke karakter belangrijker dan evangelische en protestantse migrantenkerken.

In de tabel hieronder geven we de belangrijkste resultaten nog eens kort weer. De resultaten worden weergegeven in percentages.

Tabel 1.1 Samenvatting belangrijkste resultaten (in %)

	<i>katholiek</i>	<i>orthodox</i>	<i>evangelisch</i>	<i>protestant</i>	<i>totaal</i>
huurt een gebouw	72	37	55	55	56
geen eigen gebouw	14	5	17	13	15
ontevreden over kosten gebouw	6	22	19	23	17
gebouw ongeschikt rel. diensten en vieringen	0	0	6	4	4
bezoekers afgelopen 5 jaar gegroeid	38	68	57	42	50
bezoekers afgelopen 5 jaar gekrompen	21	16	17	34	23
animo om te verhuizen	5	22	39	18	25
voorkeur verhuizing naar bestaande kerk*	80	67	31	52	47
voorkeur verhuizing naar nieuwbouw*	0	7	28	21	20
wil zeker meedoen aan Kerkervisie	43	41	49	50	48

* Ook al heeft men op dit moment geen behoefte aan verhuizing.

1.2 Samenvattende per denominatie

De conclusie wordt voor de vier onderzochte denominaties apart geformuleerd.

Katholiek

Katholieke migrantenkerken huren vooral hun huidige gebedshuis (72%); vaak is dit een katholieke kerk van een territoriale autochtone parochie en men is tevreden over deze verhuurder. Het gebedshuis wordt heel positief beoordeeld, zelfs over de kosten is het merendeel (64%) tevreden. Het gebedshuis is niet alleen geschikt voor de religieuze vieringen maar vaak ook voor onderwijs- (religieus), informele en maatschappelijke activiteiten, hoewel katholieke migrantenkerken wat minder vaak dan andere denominaties dit soort activiteiten organiseren (vooral maatschappelijke activiteiten komen niet vaak voor, in 20% van de katholieke migrantenkerken). De katholieke migrantenkerken trekken gemiddeld iets minder bezoekers per viering dan autochtone parochies (54 versus 80), de bezoekers zijn jonger en de ontwikkeling ervan is positiever: ongeveer 40% groei, 40% stabiel en 20% krimp. In vergelijking met de andere denominaties is de ontwikkeling van het aantal bezoekers echter het minst vaak groeiend. Bijna alle katholieke migrantenkerken willen blijven zitten in het huidige gebedshuis en dus niet verhuizen. Als ze dit wel zouden willen dan zou dat zijn naar een vergelijkbaar gebedshuis, dus met een voorkeur voor een bestaand kerkgebouw met een specifiek christelijk karakter dat men kan huren.

Orthodox

Orthodoxe migrantenkerken hebben het vaakst van alle denominaties een gebedshuis in eigen bezit (58%). Het gebedshuis is veelal een kerk of kapel waarbij men (heel) tevreden is over de ligging, de faciliteiten, de uitstraling en de onderhoudsstaat maar minder tevreden is over de kosten: ongeveer 30% tevreden, 50% neutraal en 20% ontevreden. Ze organiseren, naast de religieuze diensten en vieringen, redelijk vaak andere activiteiten zoals religieus onderwijs (64%), en informele (57%) en maatschappelijke activiteiten (43%). Het gebedshuis is in grote lijnen geschikt voor zowel de religieuze als de niet-religieuze activiteiten. De orthodoxe migrantenkerken organiseren vaak religieuze diensten en vieringen (ongeveer 3,5 per week) met gemiddeld 30 bezoekers per bijeenkomst). De bezoekers zijn gemiddeld vrij jong en het aantal neemt in veel orthodoxe migrantenkerken (68%) toe; ook voor de toekomst verwacht men veelal groei. Een vijfde van de orthodoxe migrantenkerken denkt aan verhuizing. Bij een eventuele verhuizing (inclusief de migrantenkerken die daar nu geen behoefte aan hebben) geeft men de voorkeur aan een bestaand kerkgebouw met een specifiek christelijk karakter dat men in eigen bezit krijgt.

Evangelisch

Evangelische migrantenkerken huren hun gebedshuis vaker (55%) dan dat het in eigen bezit is (28%). Over de verhuurder, soms een autochtone protestantse kerk of gemeente maar soms ook een niet-religieuze eigenaar, is men veelal tevreden. Het vinden van een passend gebedshuis wordt echter wel als moeilijk ervaren. Enerzijds door de beperkte beschikbaarheid van gebouwen die in omvang en bestemming geschikt zijn om als kerk te fungeren. Anderzijds door wantrouwen, vooroordelen en afkeuring jegens evangelische migrantenkerken die deze kerken tegenkomen onder gebouwegenaren. Het gebedshuis is vaak (63%) een kerk maar soms (37%) is het ook een niet-religieus gebouw. 70-75% van de evangelische migrantenkerken is (heel) tevreden over de ligging, de faciliteiten en de uitstraling van het gebedshuis en over de onderhoudsstaat is 60% tevreden. Over de kosten is ongeveer de helft tevreden, ongeveer 30% neutraal en ongeveer 20% ontevreden. Naast het houden van religieuze diensten organiseren evangelische migrantenkerken vaak religieus onderwijs (81%), en informele (57%) en maatschappelijke activiteiten (56%). Het gebedshuis leent zich in de meeste gevallen goed voor de religieuze en niet-religieuze activiteiten. Naar een evangelische dienst komen gemiddeld 60 bezoekers en bijna 60% kende, door de jonge leeftijdsverdeling (ongeveer 60% is jonger dan 40 jaar), in de afgelopen jaren een toename van het aantal bezoekers en maar liefst 85% verwacht (verdere) groei in de nabije toekomst. Ongeveer 40% van de evangelische migrantenkerken denkt aan verhuizing. Men denkt bij een eventuele verhuizing (inclusief degenen zonder huidige behoefte) vooral aan eigen bezit (terwijl ze nu vooral huren); ze hebben geen duidelijke voorkeur voor een bestaand kerkgebouw of nieuwbouw, een specifiek christelijk karakter is veelal niet heel belangrijk. De (volledige) beschikbaarheid van een potentieel gebedshuis is voor evangelische

migrantenkerken belangrijker dan het soort gebouw of de aard van het bezit (huur of koop).

Protestants

Protestantse migrantenkerken huren hun gebedshuis vaker (55%) dan dat het in eigen bezit is (32%). Over de verhuurder, soms een autochtone protestantse kerk of gemeente maar soms ook een niet-religieuze eigenaar, is men veelal tevreden. Het gebedshuis is vaak een kerk of kapel (76%) maar soms (24%) is het ook een niet-religieus gebouw. Ongeveer 70% is (heel) tevreden over de faciliteiten, de uitstraling en de onderhoudsstaat, over de ligging is zelfs 85% tevreden. Over de kosten is ongeveer de helft tevreden, ongeveer 30% neutraal en ongeveer 20% ontevreden. Naast het houden van religieuze diensten organiseren protestantse migrantenkerken vaak religieus onderwijs (74%), en informele (70%) en maatschappelijke activiteiten (59%). Het gebedshuis leent zich in de meeste gevallen goed voor de religieuze en niet-religieuze activiteiten. In ongeveer 40% van de protestantse migrantenkerken is het aantal bezoekers van religieuze diensten (gemiddeld 2 per week met bijna 60 bezoekers per dienst) recent toegenomen en ongeveer 60% verwacht (verdere) groei in de nabije toekomst. Ongeveer 20% van de protestantse migrantenkerken denkt aan verhuizing. Men heeft bij verhuizing (inclusief degenen die nu geen behoefte hebben) een lichte voorkeur voor bestaande kerkgebouwen boven nieuwbouw maar geen duidelijke voorkeur voor huur of eigen bezit.

2 Inleiding

2.1 Achtergrond en vraagstelling

Op 10 november 2018 zijn er tussen de verschillende overheidslagen, kerkeigenaren en erfgoedorganisaties afspraken gemaakt over maatregelen ter bevordering van een duurzame toekomst voor de christelijke kerkgebouwen in Nederland. Volgens de vertegenwoordigers van het overlegorgaan van de kerken met de overheid (CIO-K) zullen tot ongeveer 2030 veel kerkgebouwen hun religieuze functie verliezen. Onduidelijk is echter hoe gemeenschappen van christelijke migranten en andere, niet-christelijke, denominaties de toekomst zien van de gebouwen waarin zij hun religieuze bijeenkomsten houden. Voor welke opgaven omtrent hun gebedshuizen zien deze geloofsgemeenschappen zich geplaatst en hoe kijken zij aan tegen de christelijke kerkgebouwen die in toenemende mate beschikbaar komen? Niet voor niets wordt binnen de gemaakte afspraken (van 10 november 2018) en het bijbehorende Programma Toekomst Religieus Erfgoed gepleit voor een aanpak waarin alle ceremoniële gebouwen in Nederland betrokken worden. In een eerder rapport kwamen de niet-christelijke geloofsgemeenschappen aan bod (Kaski rapport nr. 659, *Het gebruik van ceremoniële gebouwen door niet-christelijke geloofsgemeenschappen*). In dit rapport richten we ons op de gemeenschappen van christelijke migranten, die we vanaf nu voor de leesbaarheid als migrantenkerken weergeven.

In dit Kaski-rapport wordt de volgende onderzoeksvraag beantwoord:

Wat is het toekomstperspectief van migrantenkerken en hun gebedshuizen?

We leggen de hoofdvraag uiteen in zestal subvragen:

- 1) Hoe zijn migrantenkerken momenteel gehuisvest? Hebben ze een eigen gebouw, huren ze ruimte e.d.?
- 2) Welke activiteiten vinden er in de gebedshuizen plaats en hoe geschikt is het gebouw voor deze activiteiten?
- 3) Hoeveel religieuze diensten en vieringen vinden er in de gebedshuizen plaats en hoeveel bezoekers trekken ze?
- 4) Hoe zien migrantenkerken de ontwikkeling van deze bezoekers, recent en in de nabije toekomst (groei, stabiel of krimp)?
- 5) Welke behoefte volgt uit deze ontwikkeling met betrekking tot de toekomst van het gebedshuis (behoud, verhuizing)?
- 6) Welke voorwaarden verbinden zij aan verhuizing naar een ander gebedshuis?

2.2 Dataverzameling migrantenkerken

Voor het onderzoek zijn de migrantenkerken geïnventariseerd die behoren tot de volgende denominaties:

1. Katholiek
2. Orthodox
3. Protestant

Bij de protestantse denominatie maken we nog onderscheid tussen protestantse (met bijv. gereformeerde, Anglicaanse en Waalse kerken) en evangelische migrantenkerken (met evangelische maar ook pinkster- en baptistengemeenten). Ander onderscheid, zoals binnen de orthodoxe denominatie tussen oriëntaals- en oosters-orthodoxe migrantenkerken is door de geringe aantallen in de respons niet mogelijk. De onderzoeksvragen worden per denominatie en voor het totaal aan migrantenkerken beantwoord.

Naast een indeling naar denominatie kan men de migrantenkerken indelen naar herkomst. Zo onderscheidt Samen Kerk in Nederland (SKIN) traditionele oude migrantenkerken (bijv. de Waalse kerk of zeemanskerken zoals de Zweedse en Noorse kerk in Nederland), dekolonisatiekerken (bijv. de Indonesische Perki, de Molukse kerk en Surinaamse kerken), migrantenkerken die door arbeidsmigranten (bijv. Ghanese Pentecost Revival Church), vluchtelingen en asielzoekers zijn opgericht (bijv. de Eritrees Orthodoxe kerk), Oost-Europese kerken (bijv. Poolse parochies) en expatkerken. Een andere indeling naar herkomst is het onderscheid tussen Nederlanders met een westerse en een niet-westerse migratieachtergrond¹.

¹ Op basis van deze indeling kan het totaal aantal migrantenchristenen in Nederland worden berekend. Volgens het CBS hebben per 1-1-2021 bijna 1,9 miljoen Nederlanders een westerse migratieachtergrond (personen van wie tenminste één ouder is geboren in Indonesië of Japan of in een land in Europa exclusief Turkije, Noord-Amerika of Oceanië,) en ruim 2,4 miljoen Nederlanders een niet-westerse migratieachtergrond (personen van wie tenminste één ouder is geboren in Turkije of in een land in Afrika, Latijns-Amerika of Azië). Volgens het LISS-panel (waarin Nederlanders vanaf 15 jaar met een migratieachtergrond representatief aanwezig zijn, zowel wat betreft westers versus niet-westers als 1e generatie versus 2e generatie) behoorde eind 2020 22% van de Nederlanders met een westerse migratieachtergrond tot een christelijke denominatie en 12% van de Nederlanders met een niet-westerse migratieachtergrond. Op basis van deze gegevens schatten we voor alle leeftijden het aantal migrantenchristenen met een westerse achtergrond op 430.000 en het aantal migrantenchristenen met een niet-westerse achtergrond op 290.000. In totaal zijn er dan ongeveer 720.000 migrantenchristenen in Nederland. Dit aantal is vermoedelijk een lichte overschatting omdat (a) in het LISS-panel binnen de Nederlanders met een niet-westerse migratieachtergrond Turkse en Marokkaanse Nederlanders (veelal moslim) zijn ondervetegenwoordigd, (b) in het LISS-panel de leeftijdscategorie 15-34 jaar iets is ondervetegenwoordigd en de leeftijdscategorie tot 15 jaar ontbreekt (deze leeftijdscategorieën zijn, vermoedelijk ook bij Nederlanders met een migratieachtergrond, door secularisering minder vaak christelijk dan oudere leeftijdsgroepen). Het totaal aantal migrantenchristenen zal hiermee naar schatting uitkomen op 700.000, van wie ongeveer 420.000 een westerse migratieachtergrond hebben en ongeveer 280.000 een niet-westerse migratieachtergrond.

Voor wat betreft het gebruik van gebedshuizen is herkomst minder relevant dan denominatie en daarom laten we in dit rapport de indeling naar herkomst verder buiten beschouwing.

De inventarisatie van de migrantenkerken vond plaats op basis van de database van SKIN, kerkopdekaart.nl, aangevuld met databases van het Kaski en het Katholiek Documentatie Centrum (KDC). De inventarisatie heeft een bestand opgeleverd met contactgegevens van 858 migrantenkerken (peildatum eind 2020). Dit zijn de locaties van de migrantenkerken die bijeenkomen voor religieuze diensten en vieringen; sommige locaties vormen samen een geloofsgemeenschap (zoals Poolse parochies die meerdere locaties omvatten). De inventarisatie is omvangrijk edoch naar alle waarschijnlijkheid niet volledig.

Alle 858 migrantenkerken zijn, soms meerdere malen, per email of brief benaderd met het verzoek een online vragenlijst in te vullen. Uit deze benadering bleek dat 128 (15%) van de benaderde migrantenkerken niet op het postadres (of emailadres) aanwezig was. Mogelijk bestaan ze niet meer of zijn ze verhuisd. Voor het berekenen van de respons gaan we uit van de migrantenkerken die (vermoedelijk) wel zijn bereikt, 730 in totaal. Voor de duidelijkheid, dit is geen nauwkeurige weergave van het totaal aantal migrantenkerken in Nederland: enerzijds zal een aantal migrantenkerken niet in de inventarisatie terecht zijn gekomen, anderzijds zijn vermoedelijk in de inventarisatie een aantal kerken aanwezig die hoofdzakelijk een autochtone achterban hebben.

Tabel 2.1 Respons migrantenkerken

<i>denominatie</i>	<i>aantal benaderd</i>	<i>aantal respons</i>	<i>% respons</i>
katholiek	150	64	43%
orthodox	62	29	47%
evangelisch	319	78	24%
protestant	199	54	27%
totaal	730	225	31%

Uiteindelijk hebben 225² van de 730 migrantenkerken de vragenlijst ingevuld, een respons van 31%. De respons onder evangelische en protestantse migrantenkerken is lager (respectievelijk 24% en 27%) dan onder de katholieke en orthodoxe migrantenkerken

² Dit is inclusief 13 migrantenkerken die deelnamen aan de interviews en voorafgaand daaraan de vragenlijst invulden.

(respectievelijk 43% en 47%). Voor het berekenen van de resultaten voor alle migrantenkerken tezamen ('totaal') is dit verschil in respons gecorrigeerd met behulp van een weegfactor zodat de verdeling naar denominatie gelijk is aan die in de populatie.

Het vragenlijstonderzoek geeft migrantenkerken de mogelijkheid om (anoniem) de status en wensen met betrekking tot huisvesting kenbaar te maken. Het vermoeden is echter dat kleinere, minder goed georganiseerde (of pas verhuisde) migrantenkerken, minder goed zijn bereikt en dus zijn ondervertegenwoordigd in de respons van de vragenlijst. Vooral bij de evangelische migrantenkerken kan dit een rol spelen. Om meer inzicht te krijgen in de huisvestingservaringen van deze groep is er een kort aanvullend kwalitatief onderzoek gedaan bestaande uit twee focusgroepen. De focusgroepen bieden tevens de mogelijkheid om diepgaander inzicht te verwerven op externe factoren die een rol spelen rond hun huisvesting. Oftewel, het kan zijn dat evangelische migrantenkerken wel tevreden zijn met hun huisvesting en niet willen verhuizen, maar dit toch moeten, bijvoorbeeld door beëindiging van het huurcontract als gevolg van een nieuwe eigenaar, wijziging van gemeentebestuur of herbestemming van het gebouw etc. Om respondenten te werven heeft SKIN (Samen Kerk In Nederland) een oproep gedaan binnen hun netwerk. Dit resulteerde in vertegenwoordigers van vijftien evangelische migrantenkerken die, in samenwerking met SKIN, in twee groepen zijn bevestigd over hun ervaringen met huisvesting in verleden, heden en toekomst. Dertien evangelische migrantenkerken hebben tevens de vragenlijst ingevuld en worden dus meegenomen in de resultaten van het vragenlijstonderzoek. De focusgroepen vonden plaats via *Zoom* en duurden ieder ongeveer twee uur.

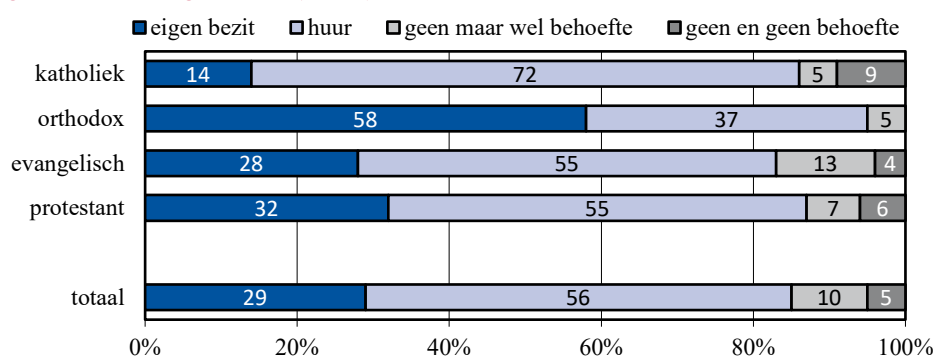
In hoofdstuk 3 worden de resultaten van het vragenlijstonderzoek weergegeven. We volgen hierbij de zes subvragen uit de vorige paragraaf. We presenteren de resultaten apart voor de verschillende denominaties. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van de focusgroepen met evangelische migrantenkerken gerapporteerd.

3 Resultaten

3.1 Huidige huisvesting migrantenkerken

De meeste migrantenkerken (85%) hebben een gebedshuis tot hun beschikking waarbij huur vaker (56%) voorkomt dan bezit (29%). Vooral katholieke migrantenkerken huren vaak (72%). Alleen bij de orthodoxe migrantenkerken komt bezit vaker (58%) voor dan huur (37%). 15% van de migrantenkerken heeft geen eigen gebedshuis tot hun beschikking (noch bezit, noch huur).

Figuur 3.1 Status gebedshuis (n=222)

Wanneer men huurt dan is de verhuurder in ongeveer twee derde van de gevallen van een christelijke autochtone geloofsgemeenschap, de rest huurt van een niet-religieuze eigenaar (vooral een gemeente of school). Ongeveer drie kwart van de migrantenkerken huurt het gebedshuis parttime dus voor een aantal uur per week, een kwart huurt het gebedshuis permanent.

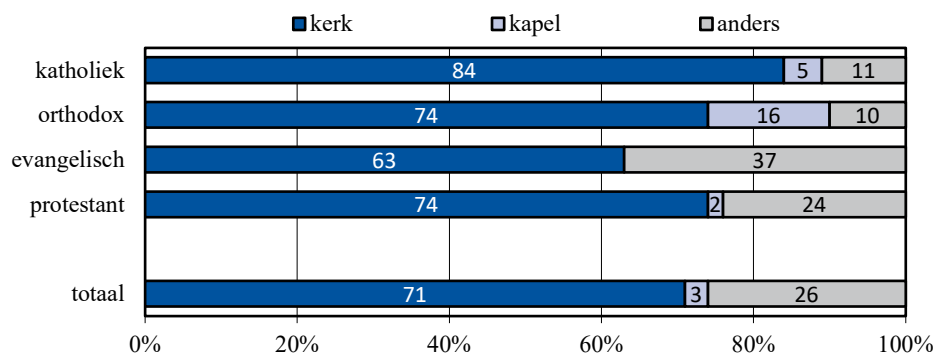
Migrantkerken die een gebedshuis huren zijn tevreden over de verhuurder: 80-90% is (heel) tevreden over de hoeveelheid contact met de verhuurder, over de manier waarop dit contact verloopt, over het onderhoud van het gebedshuis en over de manier waarop de verhuurder omgaat met wensen vanuit de migrantkerk. Bij katholieke en orthodoxe migrantkerken is niemand ontevreden over de verhuurder (een enkeling is neutraal), bij de evangelische en protestantse migrantkerken komt ontevredenheid op kleine schaal voor.

De migrantenkerken zonder gebedshuis laten we in de rest van dit hoofdstuk buiten beschouwing, met uitzondering van paragraaf 3.6 (Voorwaarden aan een ander gebedshuis).

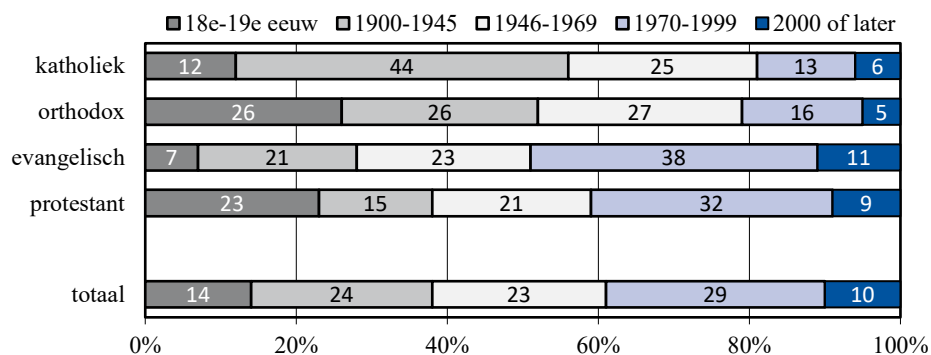
Ongeveer drie kwart van de migrantenkerken maakt gebruik van een kerk of kapel, de rest (26%) van een 'niet-religieus' gebouw. Dit laatste komt bij evangelische migrantenkerken vaker voor (bijna 40%) dan bij katholieke en orthodoxe migrantenkerken (ongeveer 10%); protestantse migrantenkerken zitten hier tussenin (24%).

Figuur 3.2 Type gebedshuis (n=189)

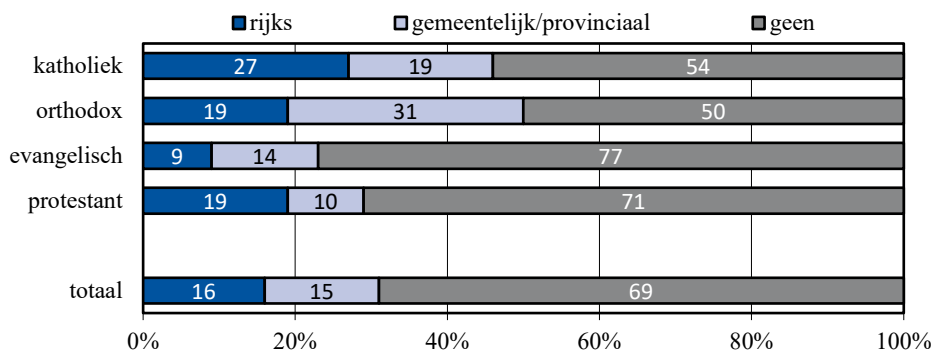
Het gebedshuis van katholieke en orthodoxe migrantenkerken is gemiddeld iets ouder (ruim de helft is gebouwd vóór 1945 en ongeveer 20% vanaf 1970) dan het gebedshuis van evangelische migrantenkerken (bijna 30% vóór 1945, en ongeveer de helft vanaf 1970); protestantse migrantenkerken zitten hier tussenin.

Figuur 3.3 Bouwjaar gebedshuis (n=174)

Ongeveer 30% van de migrantenkerken is gehuisvest in een monumentaal gebedshuis, bij katholieke en orthodoxe migrantenkerken is dit vaker het geval (46-50%) dan bij evangelische en protestantse migrantenkerken (23-29%).

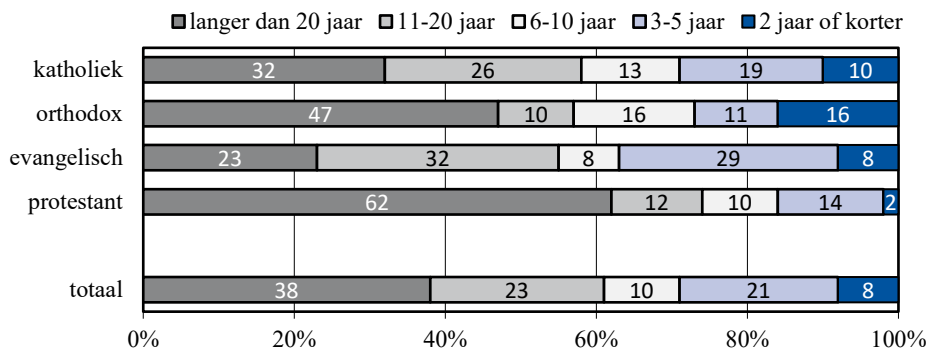
Figuur 3.4 Monumentale status gebedshuis (n=157)

Alleen katholieke en protestantse migrantenkerken ontvangen af en toe (15-17%) subsidie van de overheid voor het onderhoud, bij evangelische en orthodoxe migrantenkerken is hier zelden sprake van.

Ongeveer 30% van de migrantenkerken gebruikt het gebedshuis pas sinds kort (maximaal vijf jaar) maar er is ook een aanzienlijke groep van bijna 40% die al heel lang (20 jaar of langer) gebruik maakt van het gebedshuis, bij protestantse migrantenkerken is dit zelfs ruim 60%.

Figuur 3.5 Aantal jaar in het huidige gebedshuis (n=175)

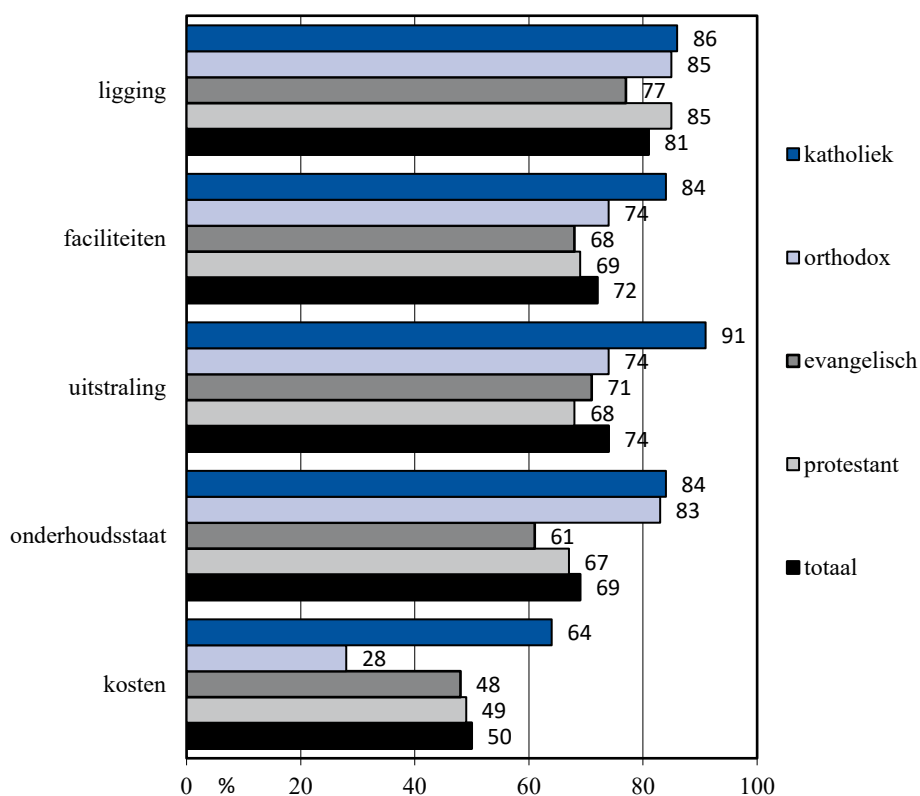
20% van de migrantenkerken had de afgelopen vijf jaar plannen om naar een ander gebedshuis te verhuizen, zonder grote verschillen naar denominatie. Deze plannen gingen vaak niet door vanwege financiën.

De meerderheid van de migrantenkerken, 70-80%, is (heel) tevreden over de ligging, over de faciliteiten, over de uitstraling en over de onderhoudsstaat van het gebedshuis. Katholieke en orthodoxe migrantenkerken zijn iets meer tevreden dan evangelische en protestantse migrantenkerken, vooral als het gaat om de onderhoudsstaat.

De kosten van het gebouw worden minder positief beoordeeld: de helft van de migrantenkerken is hierover (heel) tevreden, een derde neutraal en ongeveer 15% vindt de kosten te hoog. Vooral orthodoxe migrantenkerken zijn niet vaak tevreden (bijna 30%, de helft is neutraal en 20% ontevreden). Katholieke migrantenkerken zijn juist vaak tevreden over de kosten (bijna twee derde, 30% neutraal en 5% ontevreden).

Figuur 3.6 Beoordeling gebedshuis: % (heel) tevreden (n=189)

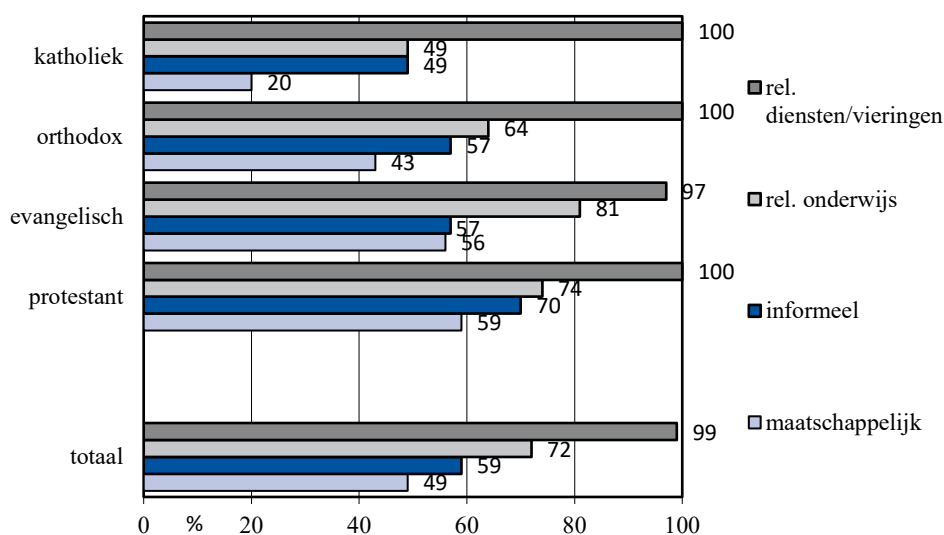

3.2 Activiteiten gebedshuis

Welke activiteiten vinden er plaats in de gebedshuizen van de migrantenkerken? Allereerst vinden vanzelfsprekend in nagenoeg alle gebedshuizen religieuze diensten of vieringen plaats (regulier of bij sacramenten/rituelen).

Ruim 70% van de migrantenkerken biedt religieus onderwijs, ongeveer 60% organiseert informele activiteiten (zoals festivals of lezingen) en ongeveer de helft maatschappelijke activiteiten (zoals taalcursussen of sociale ondersteuning). Voor onderwijs- en maatschappelijke activiteiten geldt dat deze vaker worden uitgevoerd door evangelische en protestantse migrantenkerken dan door orthodoxe en vooral katholieke migrantenkerken.

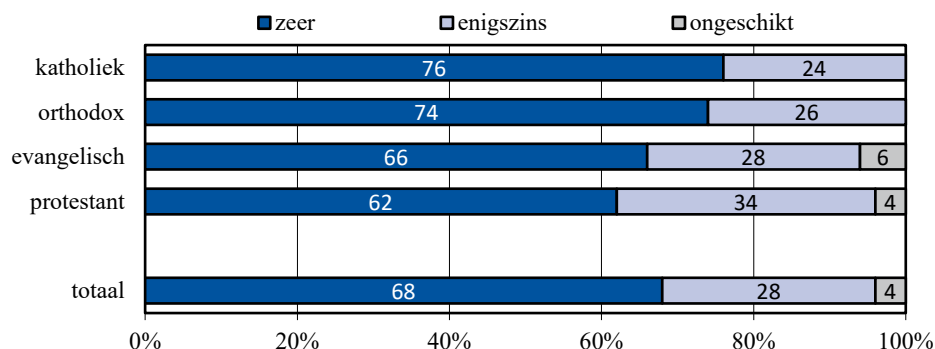
Figuur 3.7 Activiteiten van migrantenkerken (n=190)

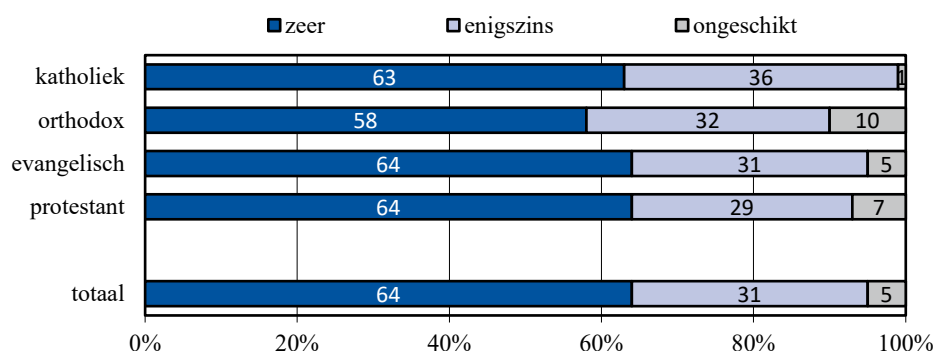
Bijna alle migrantenkerken vinden hun gebedshuis tenminste enigszins geschikt voor religieuze diensten of vieringen, veelal (68%) zelfs zeer geschikt. Evangelische en protestantse migrantenkerken vinden dit laatste net iets minder vaak (62-66%) dan katholieke en orthodoxe migrantenkerken (74-76%).

Figuur 3.8 Geschiktheid gebedshuis voor religieuze diensten of vieringen (n=188)

Ook voor andere activiteiten (religieus of niet-religieus) vinden bijna alle migrantenkerken het huidige gebedshuis geschikt (64% zeer en 31% enigszins), zonder grote verschillen tussen de denominaties.

Figuur 3.9 Geschiktheid gebedshuis voor andere activiteiten (n=129)

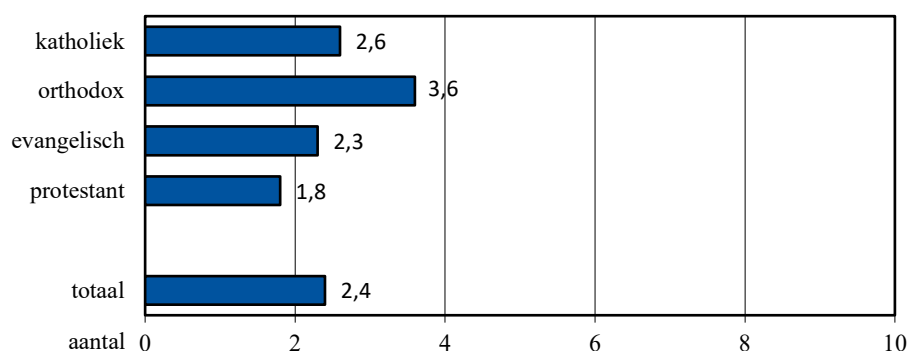
Overigens kunnen migrantenkerken die hun gebedshuis geschikt vinden voor de religieuze en andere activiteiten, nog steeds redenen hebben om het gebedshuis te verlaten, bijvoorbeeld omdat ze (bij huur) het gebouw maar beperkt tot hun beschikking hebben of moeten delen met anderen.

3.3 Aantal religieuze diensten en vieringen, en bezoekers

Aan de migrantenkerken is gevraagd hoe vaak per week er religieuze diensten of vieringen plaatsvinden en hoeveel bezoekers er gemiddeld zijn? Het gaat hierbij om 'reguliere' bijeenkomsten; incidentele bijeenkomsten, bijv. op hoogtijdagen, worden buiten beschouwing gelaten.

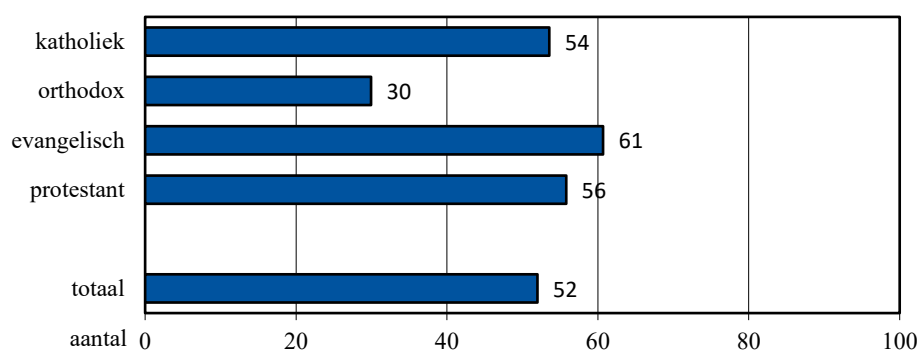
Gemiddeld vinden er ongeveer 2,5 vieringen of diensten per week plaats. Bij evangelische en protestantse migrantenkerken is dit ongeveer twee, bij katholieke migrantenkerken ongeveer 2,5 en bij orthodoxe migrantenkerken ongeveer 3,5.

Figuur 3.10 Aantal religieuze diensten of vieringen per week (n=164)

De religieuze diensten en vieringen trekken gemiddeld ruim 50 bezoekers, (met hierbinnen een grote variatie van een tiental tot enkele honderden). Bij orthodoxe migrantenkerken zijn dit er gemiddeld iets minder (30) dan bij de katholieke (54) en zeker evangelische en protestantse migrantenkerken (respectievelijk 61 en 56).³

Figuur 3.11 Gemiddeld aantal bezoekers per bijeenkomst (n=164)

³ Ter vergelijking, een dienst of viering in een (territoriale) katholieke parochie trekt gemiddeld ongeveer 80 bezoekers (bron: Kaski rapport nr. 657 Kerncijfers Rooms-Katholieke Kerk 2018). Voor andere denominaties zijn dit soort gegevens niet beschikbaar.

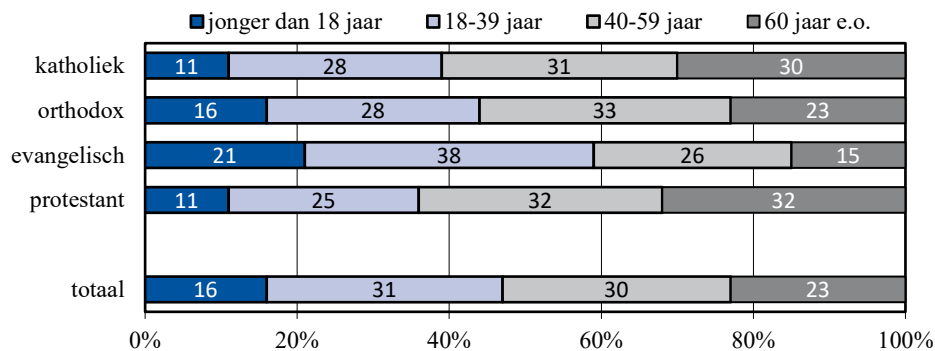

3.4 Ontwikkeling bezoekers religieuze diensten en vieringen

Bijna de helft (47%) van de bezoekers van religieuze diensten of vieringen in migrantenkerken is jonger dan veertig jaar, 30% is van middelbare leeftijd en bijna een kwart is zestig jaar of ouder. Bezoekers van evangelische migrantenkerken zijn iets jonger (59% jonger dan 40) dan bezoekers van katholieke en protestantse migrantenkerken (36-39% jonger dan 40); orthodoxe migrantenkerken zitten hier tussenin..

Bezien we alleen de bezoekers van 18 jaar en ouder dan is ruim een kwart zestig jaar of ouder. Ter vergelijking, van alle katholieke kerkgangers (dus in territoriale parochies en migrantenkerken) is dit bijna driekwart, van alle kerkgangers van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) ongeveer 60%, van alle protestantse kerkgangers van buiten de PKN (hieronder vallen ook niet-evangelische geloofsgemeenschappen zoals de Gereformeerde Gemeenten) ongeveer een derde.⁴

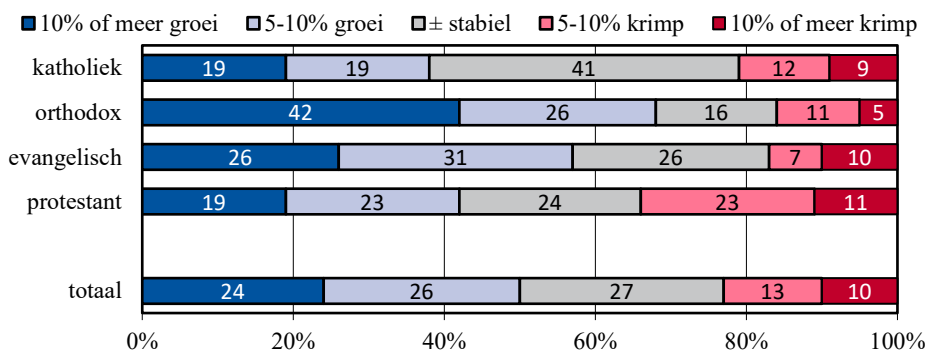
Figuur 3.12 Leeftijdverdeling bezoekers religieuze diensten of vieringen (n=164)

⁴ Bron: LISS 2018, waarbij een selectie is gemaakt van kerkgangers die minimaal één keer per maand een dienst of viering bezoeken. Er kan hierbinnen geen onderscheid gemaakt tussen 'autochtone' kerkgangers en bezoekers van migrantenkerken.

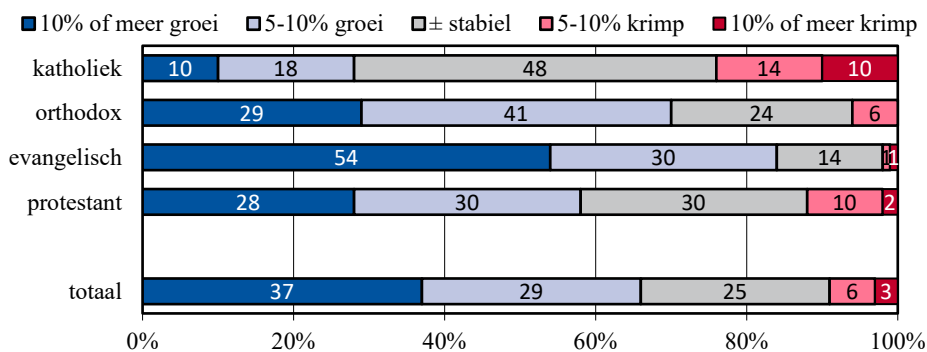
De helft van de migrantenkerken kende de afgelopen vijf jaar een toename van het aantal bezoekers van religieuze diensten of vieringen, bijna een kwart een afname; in de rest van de migrantenkerken, ruim een kwart, was het aantal min of meer stabiel. Orthodoxe migrantenkerken kenden het vaakst groei (68%), katholieke migrantenkerken het minst vaak (38%).

Figuur 3.13 Ontwikkeling bezoekers religieuze diensten en vieringen afgelopen vijf jaar (n=179)

Voor de komende vijf jaar verwacht ongeveer twee derde van de migrantenkerken (verdere) toename van het aantal bezoekers, ongeveer 10% verwacht een afname en een kwart verwacht geen veranderingen in dit aantal. Voor de nabije toekomst verwachten katholieke migrantenkerken veel minder vaak groei (28%) en vaker krimp (24%) dan evangelische migrantenkerken (84% groei en 2% krimp); de orthodoxe en protestantse migrantenkerken zitten hier tussenin.

Figuur 3.14 Ontwikkeling bezoekers religieuze diensten en vieringen komende vijf jaar (n=167)

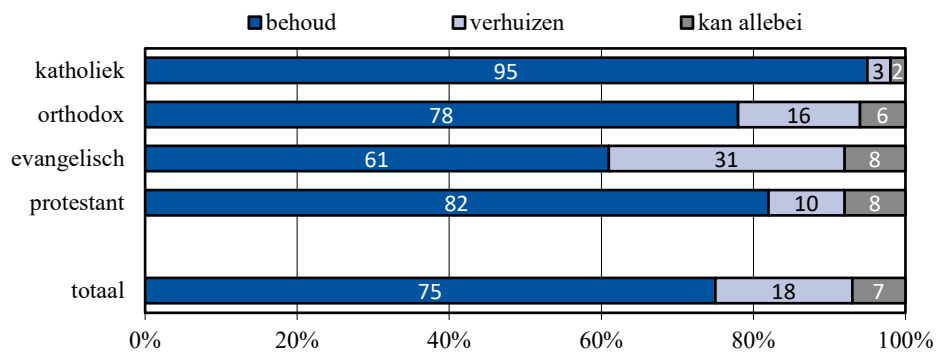

3.5 Toekomst gebedshuis

Aan de migrantenkerken met een eigen gebouw (in bezit of gehuurd) is gevraagd hoe zij de toekomst zien van hun gebedshuis.

In totaal denkt een kwart aan verhuizen. Evangelische willen dit vaker (39%) dan katholieke migrantenkerken (5%), orthodoxe en protestantse migrantenkerken zitten hier tussenin. De meeste migrantenkerken (75%) willen hun gebedshuis behouden zonder te verhuizen, katholieke migrantenkerken willen dit nagenoeg altijd (95%).

Figuur 3.15 Toekomst gebedshuis (n=180)

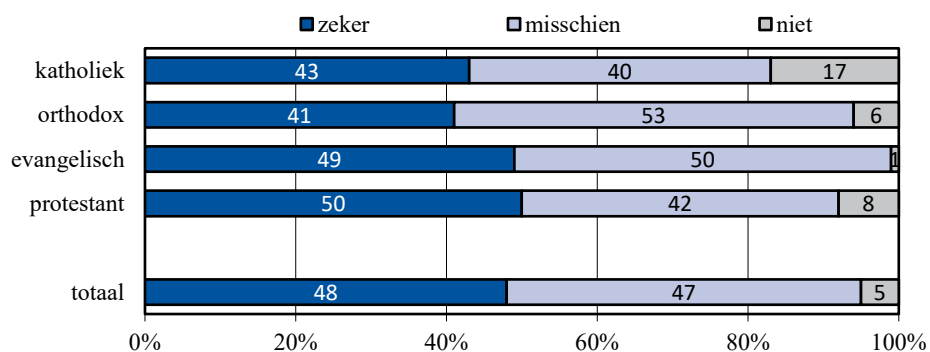

Een klein deel van de migrantenkerken (16%) denkt aan behoud van het huidige gebedshuis maar dan wel met structureel onderhoud (66% wil behoud zonder structureel onderhoud). Ze geven daarvoor vooral als reden dat ze betere faciliteiten en een betere onderhoudsstaat willen. Een groter gebouw is af en toe een reden voor structurele aanpassing, een kleiner gebouw is slechts sporadisch.

Als het gaat om de wens om naar een ander, vooral reeds bestaand, gebouw te verhuizen, dan is de behoefte aan een groter gebouw de belangrijkste reden. Andere redenen, zoals een goedkoper gebedshuis en verbetering van faciliteiten, de onderhoudsstaat of de locatie worden af en toe als reden aangedragen. De behoefte aan een kleiner gebouw en een eigenaar die stopt met de verhuur worden slechts op kleine schaal genoemd als reden om te verhuizen.

De toekomst van de ceremoniële gebouwen van christelijke en niet-christelijke geloofsgemeenschappen komt aan de orde in Kerkenvisies zoals die door burgerlijke gemeenten, op initiatief van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, worden ontwikkeld. In een Kerkenvisie probeert men te komen tot een strategische visie voor alle gebedshuizen binnen een gemeente. Bijna de helft van de migrantenkerken is bereid aan een Kerkenvisie in hun gemeente deel te nemen, bijna de helft misschien en een klein deel (5%) wil dit niet. Bij katholieke migrantenkerken is het aandeel dat niet bereid is deel te nemen iets groter (17%).

Figuur 3.16 Bereidheid deelname Kerkenvisie (n=190)

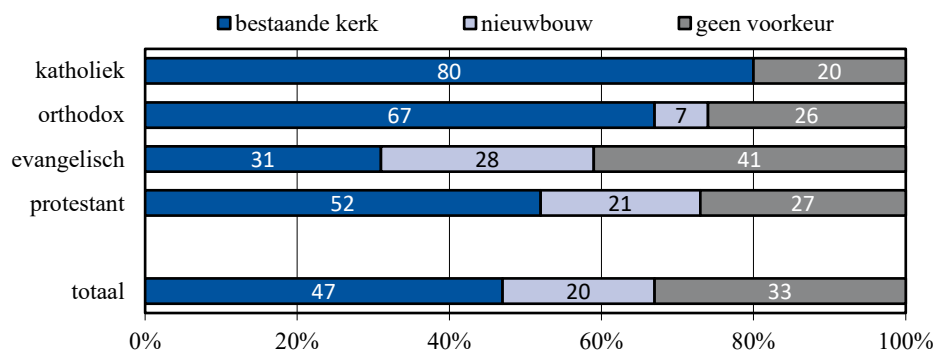

3.6 Voorwaarden aan een ander gebedshuis

In deze paragraaf komen zowel de migrantenkerken aan bod die willen verhuizen, de migrantenkerken die niet willen verhuizen (maar wel hun voorkeur aan hebben gegeven als die wens er wel zou zijn) en ook de migrantenkerken die nu geen gebedshuis hebben maar hier wel behoefte aan hebben (grote verschillen tussen deze drie groepen zijn er niet). Het gaat nu dus om alle migrantenkerken met uitzondering van de migrantenkerken zonder gebedshuis en die daar ook geen behoefte aan hebben.

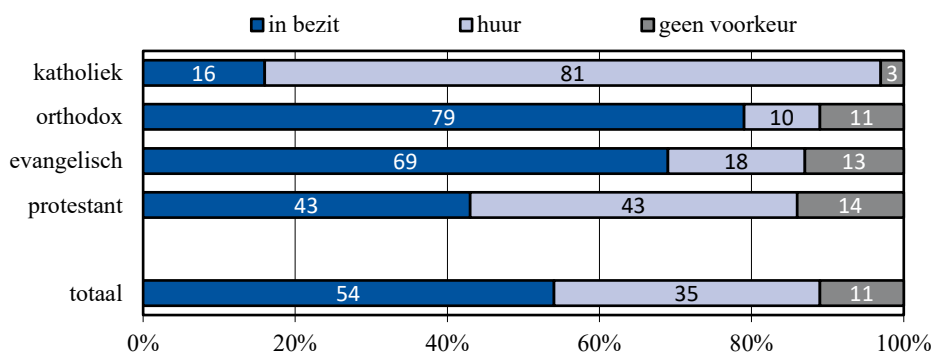
Bijna de helft van deze migrantenkerken heeft bij een verhuizing een voorkeur voor een bestaande kerk (of kapel), een vijfde voor nieuwbouw en een derde maakt het niet uit. Katholieke en orthodoxe migrantenkerken hebben een sterke voorkeur (respectievelijk 80% en 67%) voor een bestaand kerkgebouw, protestantse migrantenkerken een lichte voorkeur (52%) en evangelische migrantenkerken hebben geen duidelijke voorkeur (zij prefereren ongeveer even vaak nieuwbouw).

Figuur 3.17 Naar een ander gebouw: bezit of huur (n=116)

Ruim de helft van de migrantenkerken heeft bij verhuizing een voorkeur voor eigen-
dom, ruim een derde voor huur. Er zijn hierbij verschillen tussen de denominaties: or-
thodoxe en evangelische migrantenkerken hebben een duidelijke voorkeur voor eigen-
dom (respectievelijk 79% en 69%), katholieke migrantenkerken duidelijk voor huur
(81%) en protestantse migrantenkerken hebben geen duidelijke voorkeur.

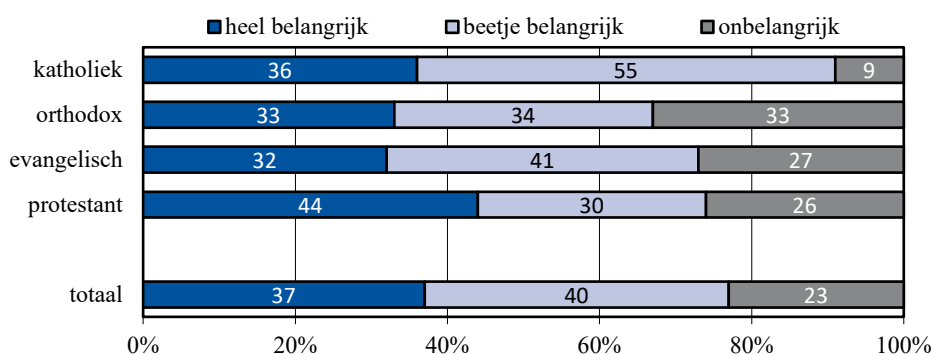
Figuur 3.18 Naar een ander gebouw: bezit of huur (n=165)

Aan welke voorwaarden moet een gebedshuis voldoen waar men naar toe zou verhui-
zen? Bijna 40% vindt het heel belangrijk dat het gebedshuis in de huidige directe om-
geving ligt, bijna een kwart vindt dit niet belangrijk (de rest een beetje). Katholieke mi-
grantenkerken vinden de ligging iets belangrijker dan de andere migrantenkerken.
Bijna de helft van de migrantenkerken vindt het heel belangrijk dat het gebedshuis
goed is onderhouden, slechts een klein deel van de migrantenkerken (9%) vindt dit on-
belangrijk (de rest weer een beetje). Er zijn hierbij nauwelijks verschillen tussen de de-
nominaties.

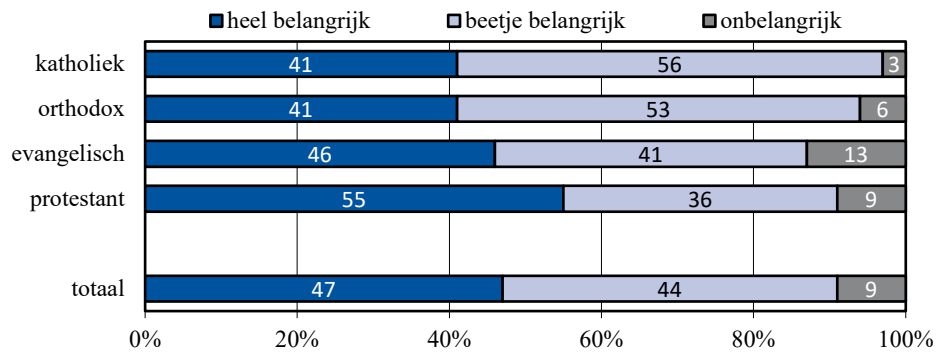
Ruim 40% van de migrantenkerken wil dat het gebedshuis een specifiek christelijk ka-
rakter heeft, ongeveer een kwart vindt dit niet belangrijk (en de rest een beetje). Ortho-
doxe en katholieke migrantenkerken vinden dit vaker heel belangrijk (respectievelijk
78% en 61%) dan protestantse (46%) en zeker evangelische (22%) migrantenkerken.

Figuur 3.19 Voorwaarden overname ander gebouw: gelegen in nabije omgeving (n=161)

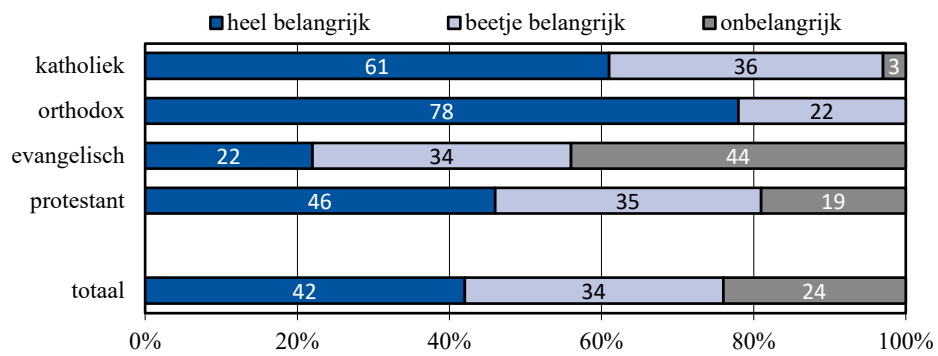

Figuur 3.20 Voorwaarden overname ander gebouw: geen achterstallig onderhoud (n=166)

Figuur 3.21 Voorwaarden overname ander gebouw: heeft specifiek christelijk karakter en sfeer (n=165)

4 Focusgroepen evangelische migrantenkerken

Om meer inzicht te krijgen in de evangelische migrantenkerken zijn twee focusgroepen gehouden met vertegenwoordigers van vijftien evangelische migrantenkerken. In deze gesprekken is gesproken over de huisvestingservaringen van de migrantenkerken in verleden, heden en toekomst.

Alhoewel een aantal (grotere) migrantenkerken een eigen pand in bezit heeft, huren de meeste migrantenkerken een ruimte of gebouw. Onder de hurende migrantenkerken kan een onderscheid gemaakt worden tussen migrantenkerken die een ruimte volledig huren en migrantenkerken die een ruimte of gebouw slechts voor een beperkt aantal uren of dagdelen per week tot hun beschikking hebben.

Het soort gebouwen dat als huisvesting wordt (of werd) gebruikt loopt uiteen van buurthuizen, cultureel centra, hotels, kantoorgebouwen, voormalige kerkgebouwen, kerkgebouwen van actieve (autochtone) kerkgemeenschappen, scholen, theaters en gymzalen. Een deel van de migrantenkerken is tevreden met de ruimte waar ze nu gehuisvest zijn, anderen zijn (naarstig) op zoek naar een beter passende ruimte of gebouw. Allen hebben ervaring met het feit dat het vinden van passende huisvesting moeizaam is. Dit heeft voornamelijk te maken met de beperkte beschikbaarheid van gebouwen die in omvang en bestemming geschikt zijn om als kerk te fungeren. Tevens rapporteren de migrantenkerken dat ze regelmatig wantrouwen, vooroordelen en afkeuring tegenkomen onder gebouweigenaren jegens migrantenkerken in het algemeen of evangelische migrantenkerken in het bijzonder.

Wanneer een ruimte of gebouw slechts voor een afgebakende tijd gehuurd wordt kan dit zowel te maken hebben met beperkte beschikbaarheid (vanuit de eigenaar), als met beperkte financiële middelen van de hurende migrantenkerk. Huur voor bepaalde tijd wordt als nadelig gezien omdat het de minste vaste basis geeft voor een gemeenschap om kerk te zijn en te groeien als gemeenschap. Het is vaak niet mogelijk om spontaan iets te organiseren en er moet steeds rekening gehouden worden met beschikbare tijd op de gehuurde locatie.

Bijna alle migrantenkerken zijn (veel) verhuisd in het recente verleden. Vaak waren deze verhuizingen onvrijwillig en met een korte opzegtermijn. De migrantenkerken kregen te horen dat het pand werd gesloopt of verbouwd, dat de huur ineens (met honderden euro's) werd verhoogd, of dat er geluidsoverlast was waarmee het contract werd geschonden. Ook komt het voor dat migrantenkerken een ruimte huurden in een gebouw (vaak kantoorgebouwen) dat geen maatschappelijke bestemming. Wanneer eigenaren het idee kregen dat er door de gemeente gehandhaafd ging worden op het bestemmingsplan werden huurcontracten nogal eens opgezegd. Het niet kunnen vinden van geschikte

huisvesting of het onvrijwillig moeten verhuizen kan de groei van de migrantenkerken stagneren.

De meeste migrantenkerken hebben contact gehad met de gemeente over mogelijke huisvesting, maar dit contact wordt door meerdere respondenten als moeizaam ervaren. Ambtenaren reageren kortaf, niet constructief en soms zelfs bevooroordeeld op verzoeken van de migrantenkerken. Sommige migrantenkerken proberen contact te onderhouden met de gemeente om bewustzijn te creëren over het bestaan van hun kerk. Ze proberen te laten zien dat de migrantenkerk allerlei maatschappelijke taken vervult die ook in het belang zijn van de gemeente. De wens is dat gemeenten hiervoor meer interesse en waardering tonen en (meer) geschikte gebouwen en ruimtes (in het bestemmingsplan) aanwijzen waar migrantenkerken gehuisvest kunnen worden.

Kijkend naar de toekomst, streven de meeste migrantenkerken naar een eigen ruimte of gebouw, dan wel door het te kopen, dan wel door het voltijds te huren. Dit geeft een stabiele basis voor de groei van de migrantenkerk en de ruimte om activiteiten te organiseren op momenten die het best passen bij de betreffende leden.

Onderzoekscentrum religie en samenleving

Het Kaski verricht toegepast wetenschappelijk onderzoek naar vraagstukken rond religie en samenleving. We hebben een lange ervaring als één van de oudste sociaal-wetenschappelijke instituten van Nederland.

U kunt bij ons terecht voor diverse vormen van onderzoek, zoals enquêtes, prognoses, evaluatieonderzoek en kwalitatief onderzoek via interviews en focusgroepen.

Naast onderzoek bieden wij ook beleidsadvisering en ondersteuning aan.

Het Kaski is onderdeel van de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen, en lid van de Vereniging voor Beleidsonderzoek.

Erasmusplein 1
6525 HT Nijmegen

Postbus 9103
6500 HD Nijmegen

Telefoon:
024 - 365 35 31

www.ru.nl/kaski
info@kaski.ru.nl